

FORUM NECESSITATIS IN THE ONGOING REVISION OF THE BRUSSELS I REGULATION

JAN HAVLÍČEK

Faculty of Law, Masaryk University, Department of International and
European Law, Czech Republic

Abstract in original language

Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech, tedy revize nařízení Brusel I, přináší mnoho změn vycházejících z osmi let používání stávajícího nařízení. Významné novum je vytvoření dvou specifických příslušností upravených v návrhy v člancích 25 a 26. Nové podpůrné příslušnosti jsou v článku analyzovány a porovnány.

Key words in original language

Nařízení Brusel I, revize nařízení Brusel I, evropské právo, forum necessitatis

Abstract

Revision of Council Regulation (EC) No 44/2001 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters, also Brussel I Regulation, brings many changes based on eight years of application of existing regulation. A significant novelty is the creation of two specific jurisdictions covered in the proposal in Articles 25 and 26 New support jurisdiction, the paper analyzed and compared.

Key words

Brussel I Regulation, revision of Brussel I Regulation, European Law, forum necessitatis

Úvod

Návrh nařízení Evropského parlamentu a Rady o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech¹ obsahuje mnohé změny oproti nařízení 44/2001², z nichž mnohé jsou uvedeny

¹ Viz např.: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/com_2010_748_en.pdf

² 44/2001/EC

v důvodové zprávě k návrhu nařízení. Cílem tohoto článku je však věnovat se pouze jedné otázce obsažené v návrhu, a to forum necessitatis a nově (v porovnání s nařízením 44/2001) navrženým článkům 25 a 26.

Príspevek si klade za cíl analyzovat shora uvedené články a pokusit se je identifikovat se současnou realitou mezinárodního práva soukromého a mezinárodní obchodní realitou. V neposlední řadě bychom rádi v rámci tohoto příspěvku podali výklad naší představy o potenciální aplikaci těchto ustanovení vzhledem k jejich výkladu a zasazení do systematiky návrhu nového nařízení.

Osm let platnosti nařízení 44/2001 vedlo Komisi k přezkoumání tohoto široce aplikovatelného nařízení. Osm let lze považovat, vzhledem k hypetrofní unijní normotvorbě, za dobu úspěšného setrvání v platnosti. Renomované soukromoprávní mezinárodní organizace ve zhruba stejném horizontu často jednájí o změnách norem jimi vydaných³. Existují však i velice významné výjimky co do nutnosti a počtu revizí. Máme na mysli kupříkladu Newyorskou úmluvu o uznání a výkonu cizích rozhodčích nálezů, kde není dána dostatečná vůle mezinárodního společenství k její změně. Zároveň existuje obava, že v případě zahájení jednání o změnách, již nemusí být nalezen tak široký kompromis. To však není problémem Evropské unie a její legislativy. Unie také využívá legislativní techniku „recast“, čímž dojde k nahrazení nařízení stávajícího nařízením novým⁴. Důvodová zpráva k ospravedlnění samotného návrhu nového nařízení⁵ uvádí:

„Přestože je považováno⁶, že nařízení celkově funguje úspěšně, konzultace zúčastněných stran a řada právních a empirických studií zadaných Komisí odhalily řadu nedostatků ve stávajícím fungování nařízení, které lze odstranit“⁷.

Návrh Komise v důvodové zprávě, v subkapitole „odůvodnění a cíle návrhu“ jmenuje čtyři „hlavní nedostatky“ stávajícího nařízení. Krom překážky volného pohybu rozhodnutí spočívající v řízení o prohlášení

³ Například INCOTERMS vydávané ICC, nebo ICC Arbitration Rules. Nemusí se však jednat o pravidlo, pouze srovnání.

⁴ Instrukce ve znění ze dne 2.5.2011, s. 1: „Technika *přepracování* spočívá v přijetí nového předpisu EU, který jednak novelizuje předchozí úpravu, jednak nahrazuje původní předpis tuto úpravu obsahující a všechny jeho novely; cílem je zajištění větší přehlednosti právního řádu.“

⁵ Návrh Nařízení Evropského parlamentu a Rady o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech, dále také jen „návrh nového nařízení“, „návrh nařízení“ apod.

⁶ Citace je přímá a pochází z českého znění návrhu.

⁷ Čl. 1.2. Odůvodnění a cíle návrhu

vykonatelnosti, zlepšení účinností dohod o volbě soudu, nedostatečného vymezení hranice mezi soudním řízením a řízením rozhodčím⁸, uvádí také:

„Celkově je v EU neuspokojivý přístup ke spravedlnosti ve sporech, v nichž je žalovaným osoba ze třetí země mimo EU“⁹.

Nemá-li žalovaný domicil v Evropské unii, je ve většině případů nutno aplikovat vnitrostátní normy mezinárodního práva procesního jednotlivých členských států. S ohledem na disproporce v právních úpravách, neboť některé umožňují podat žalobu vůči subjektu nedomicilovanému, ale disponujícího majetkem ve státě, kde je vedeno řízení, vzniká diskriminační problém. Není tím zajištěno rovné postavení obchodních společností z Evropské unie¹⁰. Pozadím těchto odůvodnění je bezpochyby ochrana zahraničních investic v případě expanze v EU domicilovaných obchodních společností a také privátních subjektů realizujících transakce se subjekty ze třetích zemí.

Česká republika nezůstává pouhým pasivním pozorovatelem rámci přípravné fáze nového nařízení a zapojuje se také do diskuse. Pracovní skupina – Výbor pro občanské právo Ministerstva spravedlnosti ČR pravidelně připravuje podklady pro jednání pracovní skupiny Rady EU. Jedním z materiálů jsou Instrukce pro jednání pracovní skupiny Rady EU¹¹. V tomto dokumentu¹² (časová znění se vyjadřují v této věci shodně) za stěžejní bod považují sice režim uznání a výkonu, resp. jeho změny v novém nařízení, přesto se velice realisticky věnuje také problematice navrhovaných článků 25 a 26. Obecně se jedná o problém rozšíření pravidel soudní příslušnosti (soudů některého členského státu EU) na žalované s bydlištěm ve třetích státech. Instrukce k této problematice uvádějí:

„K otázce rozšiřování působnosti nařízení ve vztahu k třetím zemím nastíněné v zelené knize byla ČR od počátku velmi zdrženlivá. Zdůrazňovala, že jakékoli rozšíření v tomto směru by mělo být uskutečněno až po důkladném uvážení možných důsledků a to s velkou opatrností.

⁸ Zde autor tohoto příspěvku nesouhlasí se stanoviskem Komise, neboť hranice mezi rozhodčím řízením a řízením před soudy obecnými v rámci EU byla vymezena zcela jednoznačně, až do rozhodnutí ESD ve věci *West Tankers* a je také dána vyloučením rozhodčího řízení z dopadu nařízení Brusel I.

⁹ Důvodová zpráva, Čl. 1.2. Odůvodnění a cíle návrhu, druhá odrážka

¹⁰ *Ibidem*

¹¹ Kód dokumentu 18101/10 JUSTCIV 239 CODEC 1587, dále také jen „instrukce“.

¹² Autor příspěvku má k dispozici znění z 31.1.2011 Instrukce pro zasedání 2.2. – 3.2.2011 a znění ze dne 2.5.2011 Instrukce pro zasedání 5.5. – 6.5.2011.

Pokud jde o otázku soudní příslušnosti ve vztahu k žalovaným s bydlištěm ve třetích zemích, ČR nevnímala rozšíření nařízení jako potřebné. Pro případ, že by se našla pro takový krok většinová podpora, apelovala na střídmost v zavádění dodatečných (tj. nad rámec těch, která jsou již v nařízení obsažena), podpůrných kritérií pro navazování příslušnosti a pro zrušení důvodů podle vnitrostátního práva; jinak by to mohlo oprávněně vzbuzovat kritiku na mezinárodní scéně, že EU rozšiřuje svou jurisdikci dále než je vhodné. ČR měla za to, že by měl být doplněn pouze jeden dodatečný důvod zakládající příslušnost, a sice pravidlo *forum necessitatis* (viz výše).

S ohledem na to, že konzultace k zelené knize ukázaly, že rozšíření rozsahu působnosti jurisdikčních pravidel má mezi členskými státy většinovou podporu, měla by být ČR připravena o této otázce konstruktivně jednat v zájmu nalezení vyváženého řešení.

Návrh Komise lze považovat za poměrně umírněný a rozumný a lze jej považovat za základ pro další diskusi.¹³

Návrh tedy pracuje nově s dalšími dvěma „podpůrnými příslušnostmi“ a navrhuje zakotvit do nového znění nařízení čl. 25 a 26. Přestože název článku napovídá, že bude pojednáno pouze o institutu upraveném nově v čl. 26, neubrání se příspěvek rozboru také čl. 25. Cílem je předně srovnání obou nových článků, abychom byli schopni vnímat její odlišnou aplikaci.

Základní předpoklady aplikace

Podpůrná příslušnost a *forum necessitatis*, respektive články 25 a 26 byly systematicky zařazeny do oddílu osmého, čímž se ocitají na samém „konci“ možností určení příslušnosti dle nového nařízení. Jedná se tedy o jakousi „poslední možnost“ či „záchrannou brzdu“ v okamžiku, kdy nelze úspěšně aplikovat ani jeden z článků uvedených před článkem 25, respektive 26.

Obdobně to také lze dovozovat z výkladu první věty ustanovení čl. 25, který explicitně uvádí, že „Není-li žádný soud členského státu příslušným podle článků 2 až 24, jsou příslušné soudy členského státu...“. Článek 26 pak navíc přichází v úvahu pouze, není-li možné aplikovat jakýkoli předchozí článek, tedy ani článek 25, jak vyplývá z ustanovení první věty čl. 26:

¹³ 18101/10 JUSTCIV 239 CODEC 1587, Instrukce ve znění ze dne 2.5.2011, s. 9, sub. Pozice ČR

„Není-li žádný soud členského státu příslušný podle tohoto nařízení, mohou soudy tohoto členského státu věc ve výjimečném případě rozhodnout,..."“

Na tomto místě je nutno zdůraznit rozdíl mezi článkem 25 a 26, který spočívá, podle našeho názoru, v povinnosti soudu členského státu spor rozhodnout. Obligatorní jurisdikce¹⁴ soudu se týká čl. 25, kde je uvedeno, že soudy členského státu, na jehož území se nachází majetek náležející žalovanému a není-li dána příslušnost ve smyslu čl. 2 až 24 nařízení (a jsou-li splněny podmínky uvedené v písmenu a) a b) tohoto článku, jsou příslušné! Soud členského státu tedy v takovém případě nemá možnost uvážení a jeho příslušnost vyplývá přímo z právního předpisu. Lze také dovodit, že žalobce se takového práva bude moci dovolávat a případné odmítnutí ze strany soudu bude postaveno na roveň denegatio iustitiae. Jednání soudu by pak muselo být považováno za zcela nepřijatelné a odporující jak vnitrostátním normám nejvyšší právní síly¹⁵, tak samozřejmě také mezinárodním pramenům¹⁶.

Článek 26, naproti tomu, obligatorní příslušnost národního soudu, podle našeho názoru, nezakládá. První věta tohoto článku stanoví, že není-li pravomocný žádný soud členského státu podle nařízení, pak soudy tohoto členského státu mohou, navíc ve výjimečném případě, rozhodnout při splnění dále uvedených podmínek.

Fakultativní jurisdikce ve smyslu čl. 26 bude tedy znamenat možnost (nikoli povinnost) soudu členského státu EU zvážit, bude-li ze strany soudu zájem sporem se zabývat. Dovedeme si představit soudy členských států, kde této možnosti bude hojně využíváno, což lze dovodit i z historických konsekvencí a postojů tamních soudů v horizontu minulých období. Na druhou stranu bilance u soudů v jiných členských státech může být tristní a nesrovnatelná. Volné uvážení soudu je pozitivem v případech, kdy jde o věc se značnou mírou abstrakce či zobecnění a soud by měl zvažovat okolnost daného konkrétního případu. Je-li však ze strany Komise deklarován jako jeden ze základních cílů přijaté změny úmysl zajistit občanům a podnikům „rovný přístup k soudu v Unii a aby pro podniky na vnitřním trhu existovaly

¹⁴ Zde si autor vypůjčil terminologii z mezinárodního práva veřejného v případě použití pojmu obligatorní jurisdikce. Je však nutno vysvětlit použití terminologie v pojetí tohoto příspěvku. Obligatorní jurisdikcí se pro potřeby tohoto příspěvku má za to, že soud nemá možnost svévolně odmítnout svojí příslušnost, jsou-li splněna kritéria daná čl. 25. Naproti tomu v případě, který nazýváme jurisdikcí fakultativní, i za splnění všech podmínek uvedených v čl. 26 soud může věc rozhodnout, což znamená, že de facto nemusí.

¹⁵ Srov. např.: čl. 36 Listiny základních práv a svobod (Ústavní zákon č. 2/1993 Sb. ve znění ústavního zákona č. 162/1998 Sb.)

¹⁶ Srov. např. čl. 6 Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod

v tomto ohledu rovné podmínky¹⁷, jeví se nám článek 26 v tomto smyslu jako „neharmonizující“, a o to méně unifikující.

Analýza aplikace jednotlivých článků

Čl. 25 stanoví:

Není-li žádný soud členského státu příslušný podle článků 2 až 24, jsou příslušné soudy členského státu, na jehož území se nachází majetek náležející žalovanému za předpokladu, že

a) hodnota majetku není ve vztahu k hodnotě nároku nepřiměřená a

b) spor vykazuje dostatečnou vazbu na členský stát, u jehož soudu byl podán návrh.

Jak bylo shora uvedeno, článek 25 zakládá tzv. obligatorní jurisdikci soudu členského státu. Soud nemá možnost volného uvážení a v případě, že bude prokázáno splnění níže specifikovaných čtyř podmínek¹⁸, a to kumulativně, je povinen přijmout (akceptovat) svojí příslušnost a spor rozhodovat.

Důkazní břemeno týkající se prokázání oněch čtyřech podmínek zřejmě ponese žalobce. Doložení splnění podmínky uvedené níže pod bodem 1 si lze představit pouze v rovině argumentační. Podmínkou druhou je tedy doložit, že na území soudu, u kterého byla žaloba podána, je určitý majetek žalovaného. Zde si dokážeme představit důkaz výpisem z veřejného registru (obchodní rejstřík, katastr nemovitostí, evidence motorových vozidel apod.), nebo například důkaz svědeckou výpovědi v případě majetku movitého. Volné uvážení soudu, případně ustálená judikatura pak budou rozhodující pro určení přiměřenosti, resp. nepřiměřenosti hodnoty majetku dlužníka ve státě soudu k hodnotě nároku. Poslední podmínkou nutnou ke splnění všech předpokladů pro založení pravomoci soudu ve smyslu čl. 25 nového nařízení je dostatečná vazba na členský stát, u jehož soudu byl podán návrh.

Není od věci upozornit na skutečnosti, že zde existuje povinnost splnění dvou podmínek vazby na stát, u jehož soudu byl podán návrh. První je

¹⁷ Důvodová zpráva, s. 9, čl. 3.1.2., druhá odrážka

¹⁸ Přičemž nelze pominout ani splnění podmínek daných samotnou aplikací nařízení.

existence majetku na jeho území (jehož hodnota není nepřiměřená hodnotě nároku). Druhou je jiná, další vazba, vazba sporu¹⁹, na členský stát, u jehož soudu byl návrh podán. Druhá vazba nadto musí být z pohledu soudu dostatečná. Žalobce tak bude muset prokázat nejen obecně přítomnost majetku na území státu, u jehož soudu byl podán návrh, nýbrž další dostatečnou vazbu sporu na tento členský stát. Jednou z variant samozřejmě bude prokázat, že žalobce je domicilován ve státě, u jehož soudu je žaloba podána, čímž by mohla být založena dostatečná vazba na stát soudu. Lze si ale také představit situaci, kdy na území státu, u jehož soudu bude žaloba podána, nebude evidentní žádná jiná vazba. Bude pak pouze věcí dokazování doložit, zda jakákoli vazba existuje. V takovém případě bude opět věcí volného uvážení soudů rozhodnout o „dostatečnosti“ vazby a tedy založení mezinárodní příslušnosti. Pomoci si určitě po čase budeme moci také judikaturou.

Judikatura v oblastech, které byly označeny výše jako prostor pro volné uvážení soudů ke zvážení, pak nabývá rozměrů širších, nikoli jen národních. Nebude se jednat o judikaturu unijní ve smyslu používání rozhodovací praxe soudních orgánů EU, nýbrž o možné argumentační využití judikatury jednoho soudu členského státu o soudu jiného členského státu.

Aplikační kritéria Čl. 25

Není-li žádný soud příslušný dle čl. 2 až 24

pak je příslušný soud státu, na jehož území se nachází majetek žalovaného

jehož hodnota není – ve vztahu k hodnotě nároku – nepřiměřená

spor vykazuje dostatečnou vazbu na členský stát

Článek 26 v návrhu nového nařízení o příslušnosti a uznávání a výkonu soudních rozhodnutí v občanských a obchodních věcech nezakládá, jak tomu bylo uvedeno u čl. 25, tzv. obligatorní jurisdikci, nýbrž jde o jurisdikci fakultativní. Níže budou analyzovány jednotlivé podmínky, které článek 26 návrhu nového nařízení, přesto je nutno na úvod skepticky poznamenat, že přes doložení kumulativního splnění všech těchto kritérií, není povinností soudu rozhodnout o své příslušnosti.

¹⁹ Tato analýza se vztahuje také na čl. 26 a tam uvedenou totožnou podmínku pro založení mezinárodní příslušnosti soudu státu EU

Čl. 26 stanoví:

Není-li žádný soud členského státu příslušný podle tohoto nařízení, mohou soudy tohoto členského státu věc ve výjimečném případě rozhodnout, pokud to vyžaduje právo na spravedlivý proces nebo právo na přístup ke spravedlnosti, a zejména

a) pokud řízení nelze rozumně zahájit nebo vést ve třetím státě, který vykazuje úzkou vazbu se sporem, nebo pokud by řízení bylo v tomto státě nemožné; nebo

b) pokud rozhodnutí o nároku ve třetím státě by nebylo možné uznat a vykonat v členském státě, u jehož soudu bylo zahájeno řízení podle práva tohoto státu, a toto uznání a výkon jsou nezbytné k tomu, aby bylo zajištěno uspokojení práv žalobce;

a spor vykazuje dostatečnou vazbu na členský stát, u jehož soudu byl podán návrh.

Aplikační kritéria uvedená níže pod bodem 1 – 4 lze považovat za jakousi generální klauzuli k aplikaci čl. 26. Lze tedy konstatovat, že příslušnost soudu členského státu bude dána, dojde-li k kumulativnímu naplnění podmínek, že žádný soud není příslušný podle čl. 2- 25, bude se jednat o výjimečný případ, spor bude vykazovat dostatečnou vazbu na členský stát, u jehož soudu byl podán návrh a bude-li to vyžadovat právo na spravedlivý proces nebo právo na přístup ke spravedlnosti. Generální klauzuli máme na mysli zejména to, že i přes uvedení dalších konkretizací v čl. 26 (Aplikační kritéria čl. 26, bod 5 a., b.), postačí k plnohodnotnému založení fakultativní příslušnosti splnění podmínek uvedených v Aplikačních kritériích čl. 26 pod body 1 až 4.

Bod 5 uvedený v aplikačních kritériích čl. 26 je, opět v duchu pojmosloví českého obchodního práva – jako u pojmu generální klauzule-, možno považovat za jednotlivé skutkové podstaty. Jedná se de facto o konkretizaci podmínky uvedené pod bodem 4. Forum necessitatis tedy považuje za absenci práva na spravedlivý proces nebo absenci možnosti přístupu ke spravedlnosti situace, kdy řízení není možné zahájit nebo vést ve třetím státě, nebo je-li takové řízení ve třetím státě nemožné. Obdobně je to u situace, kdy rozhodnutí vydané soudem třetího státu není možné uznat a vykonat v členském státě, u něhož podle jeho národního práva bylo zahájeno řízení (zřejmě o uznání a výkonu) a toto uznání a výkon jsou nezbytné k uspokojení práv žalobce.

Jedná se však o výčet demonstrativní, což lze dovodit jednak z výkladu teleologického, ale také jazykového. Demonstrativní výčet znamená, že lze možná přepokládat daleko širší aplikační dopad, než si představují tvůrci

návrhu nového nařízení. S výkladem situace odpovídající popření práva na spravedlivý proces a práva na přístup ke spravedlnosti si budeme muset, respektive budeme moci, vypomoci evropskou Úmluvou o ochraně základních lidských práv a svobod a obdobnými předpisy nejvyšší právní síly členských států. Obdobně budou zřejmě využívány také související judikáty a rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva, ústavních soudů členských států apod. Evropskou unii tedy čeká vznik dalších, ve smyslu terminologie obchodního práva, soudcovských skutkových podstat při aplikaci článku 26 nového nařízení. I zde si dovedeme představit argumentaci žalobcovu s využitím judikatury soudu jiného členského státu. Nepřímá harmonizace prostřednictvím judikatury jiných členských států tak v tomto případě může nalézt své místo. Velmi podstatný bude také autonomní výklad podaný k tomuto článku v průběhu času Soudním dvorem EU.

Aplikační kritéria Čl. 26

Není-li žádný soud příslušný dle 2 až 25

ve výjimečném případě

a spor vyžaduje dostatečnou vazbu na členský stát, u něhož byl podán návrh

vyžaduje-li to právo na spravedlivý proces nebo právo na přístup ke spravedlnosti

a zejména (tedy nikoli jen)

nelze rozumně zahájit nebo vést nebo není možné takové řízení zahájit ve třetím státě, který vykazuje úzkou vazbu se sporem

rozhodnutí vydané soudem třetího státu není možné uznat a vykonat v členském státě, u něhož podle jeho národního práva je zahájeno řízení a toto uznání a výkon jsou nezbytné k uspokojení práv žalobce

mohou soudy tohoto členského státu rozhodnout

Závěr

Cílem návrhu nového nařízení je, jak vyplývá také z důvodové zprávy, zajištění rovnosti mezi členskými státy. Hlubší analýzu úspěchu či neúspěchu takového ambiciózního odůvodnění přijetí čl. 26 bude možné provést až po delším čase od přijetí samotného návrhu nového nařízení. Ani po mnoha letech však taková analýza nebude jednoduchá a je otázkou, zda bude vůbec možná. Určitou reflexi situace nám bude moci poskytnout také Soudní dvůr EU, bude-li mít možnost vyjádřit se k těmto ustanovením. To lze ale předpokládat.

Jedním z cílů tohoto příspěvku bylo porovnat články 25 a 26 nového návrhu nařízení. Hlavním rozdílem, který je výše popsán, je v případě článku 25 povinnost soudu rozhodnout pozitivně o své příslušnosti. Naproti tomu čl. 26 takovou povinnost soudu členského státu ani za splnění všech podmínek v článku uvedených nedává a soud pouze „může“ přijmou svojí příslušnost.

Praxe a používání prokáže funkčnost těchto nových článků, respektive dalších podpůrných příslušností, stejně jako bude muset prokázat, zda došlo k naplnění cíle, jenž byl vytčen v důvodové zprávě k tomuto návrhu, tedy sjednocení podmínek k žalobám pro subjekty z členských států vůči subjektům ze států mimo EU.

Literature:

ROZEHNALOVÁ, N. Právo mezinárodního obchodu. 3. vydání. Praha: ASPI, 2010. ISBN 978-80-7357-562-5

BĚLOHLÁVEK, A. J. Mezinárodní právo soukromé evropských zemí. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2010. ISBN 978-80-7400-309-7

SIMON, P. ŠUK, P. Upravuje Nařízení Brusel I. soudní pravomoc nebo příslušnost? Právní fórum. 2008. č. 2. s. 54 a násl.

PAUKNEROVÁ, M. Evropské mezinárodní právo soukromé. 4. vyd. Praha: C. H. Beck, 2010.

Contact – email

info@janhavlicek.com